

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 116 1995

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark

Stockholm: Anders Cullhed, Ulf Boëthius, Ingemar Algulin

Umeå: Anders Pettersson

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktör: Docent Ulf Wittrock

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,
Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 UPPSALA

Utgiven med stöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* skall lämnas dels på diskett (företädesvis i ordbehandlingsprogrammen Word för Windows, Word för DOS eller Word Perfect), dels i form av utskrift på papper.

Bidrag insänds till: Svenska Litteratursällskapet, Litt.vet. inst., Slottet, ing. A0, 752 37 UPPSALA.

Bidrag lämnade senare än 30 juni 1996 kan ej publiceras i *Samlaren* 117 1996.

ISBN 91-87666-10-3

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Gotab, Stockholm 1996

tion som under 1800-talet till en betydande del uppbars av kvinnor; vidare är det möjligt att se linjen från Fredrika Bremer över åttitalet och in i modernismen, både vad gäller teman och problemformuleringar. I Kristin Hallbergs bidrag »Att vara sig själv. Det kvinnliga språket hos några flickboks pionjärer» erinrar t.ex. vissa kvinnobilder (se t.ex. s. 72 f.) om Victoria Benedictionssons intensiva kvinnoporträtt och Birgitta Josefsson betonar i sin artikel »'Nu sätter vi på radion och kaffepannan.' En lustläsning av Sigrad Adams-Klingbergs flickböcker» det icke-realistiska inslaget i Sigrad Adams-Klingbergs böcker, ett drag av magisk realism som de realisminkörda kritikerna ställde sig oförstående inför. Likaså poängterar Eva Heggstad i »Yrhättan – samhällsbevarare eller samhällsreformator? Gerda Ghobés Anne-Vildkattböcker» de socialpolitiska och radikala samhällsutopierna i Gerda Ghobés flickböcker – ett slags utopier som gestaltas även hos samtida kvinnliga vuxenlitterära författare. Gabriella Åhmansson ger ett tydligt exempel på hur den klassiska tematiken kring kluvenheten mellan radikal frihetslängtan och kvardröjandet i det konservativa könsrollmönstret gestaltas även i flickboken (i artikeln »Rymmare och fasttagare. Irma S:t Cyr Jonssons flickböcker»).

Det är således framför allt flickboksförfattarnas »dubbelverkande bildspråk» (Boel Westin, s. 14) som blir föremål för forskarnas granskningar av flickboken i *Om flickor för flickor*. Det är ett perspektiv som ofta framgångsrikt använts i vår samtida genusforskning för att frilägga många tidigare osedda skikt i litteraturen. Det visar sig vara lika fruktbart när det tillämpas på det tidiga 1900-talets flickbokstexter.

Anna Williams

Johan Wopenka: *På smekmånad med Gröna skrällen. Kioskhäften i Sverige – en förteckning*. BJW-förlaget, Göteborg, 1995.

Vi kan börja med Strindberg som ett belysande exempel. Den som önskar inhämta bibliografisk information om honom har ett nätt litet kompilationsarbete framför sig. Det torde vara känt att det till att börja med finns ett tiotal svenska huvudkällor, bl.a. Rune Zetterlunds *Bibliografiska anteckningar om August Strindberg* (1913), Sven Rinmans »Bibliografi. Åttiofem och nittiofem. Strindberg» (*Ny Illustrerad Svensk Litteraturhistoria*, band IV, 1957), Göran Lindströms »Strindbergsforskning 1915–1962» (*Svensk Litteraturtidsskrift* 1962), Bengt Lundblads *August Strindberg. Ett urval litteratur 1900–1961* (1962), Rinmans »Tio års Strindbergsforskning» (*Meddelanden från Strindbergssällskapet* 1968), densammes »Femton års Strindbergsforskning» (*Strindbergiana* 1985) och densammes »Tre års Strindbergsforskning» (*Strindbergiana* 1989). En del av dessa är resoneringar bibliografier, vilka typografiskt är svåröverblickbara. Bortsett från Zetterlunds pionjärverk berör informationen i dessa bibliografier genomgående litteratur om Strindberg, huvudsakligen svensk. Förteckningarna är selektiva; Rinman och Lundblad har exempelvis inte tagit med artiklar i dagspressen. Vad utländskt material om Strindberg anbe-

langar, är läget ännu bekymmersammare: spridda uppgifter finns exempelvis hos Rinman och Lindström, men man finge även konsultera ett stort antal utländska verk, och skulle ändå nödgas inse att stora fält är oregriserade. Det hittills anförda gäller Strindbergs tryckta verk. Handskrifterna berörs sporadiskt hos Zetterström, men eljest får man vända sig till olika förteckningar av Walter A. Berendsohn, bl.a. »Strindbergs Briefwechsel im Rahmen der Strindbergforschung» (*Edda* 1949) och »Register över Strindbergs manuskript» (*Meddelanden från Strindbergssällskapet* 1951–52 och 1955).

Vi ser alltså av denna flyktiga genomgång att översiktliga och täckande verkförteckningar ingalunda är någon självklarhet beträffande vår vitterhet. Ändå utgör bibliografier det fundament som forskningen vilar på, vilket alla i vårt ämne är medvetna om, men vilket ingalunda återspeglas i den status bibliografiskt arbete har i vårt skrå. Härvidlag är det dags för en rejäl omvärdering, så att grundforskning av detta slag (tillika med exempelvis textederingsarbete) får det anseende det förtjänar. Det är lätt att hålla med Rolf E. Du Rietz när han i *Bokvännen* 1959:5 skriver: »en litteratur utan bibliografier [...] är såsom ett magasin utan ljus» (s. 116).

Under omständigheterna har man alltså att tacksamt hälsa varje nytt bidrag till genren. Det senaste heter *På smekmånad med Gröna Skrällen. Kioskhäften i Sverige – en förteckning* (1995) och är sammanställt av Johan Wopenka. Materialet omfattar åren 1933–64 (inte 1930–60, som uppges på s. 21). Olika forskare skulle säkert definiera begreppet 'kioskhäften' (eng.: 'pulp magazines') på olika sätt; Wopenka beskriver området för sin undersökning som »publikationer som i huvudsak innehåller en längre historia av pulp-karaktär, eventuellt kompletterad med en eller ett par kortare noveller etc, som har häftklammer i ryggen och som har ett ungefärligt format på 15 x 20 upp till 20 x 25 cm» (s. 21).

I sitt intressanta och klagörande förord nämner Wopenka bl.a. många av de fallor som finns mer eller mindre dolda i hans forskningsfält: kollektivpseudo-nymer som gör det svårt att bestämma ett verks egentliga upphovsman; det faktum att en upphovsman kan ha använt sig av många pseudonymer; felaktiga uppgifter om upphovsman; serieredaktörernas benägenhet att ogenerat handskas med texterna på så vis att samma historia kan dyka upp under olika titlar och med olika uppgivna upphovsmän, till yttermera visso med namnen på de medverkande personerna utbytta; vid översatt material har man genomgående att göra med adaptationer: texterna »lokaliseras» ofta, d.v.s. förleds till svensk mark med svenska hjältar och författarnamn och verkstitlar kunde bli oigenkännliga i förhållande till originalen. Ibland, menar Wopenka, har vi även med plagiat att göra, men det är svårt att avgöra om det faktum att exempelvis berättelser av Margery Allingham, John Dickson Carr, Raymond Chandler och Ellery Queen publicerades under falskt namn under åren kring 1950 i *Detektivmagasinet* beror på medvetet bedrägeri från serieredaktionen för att slippa betala ersättning till innehavarna av upphovsmannarätten eller om det rör sig om en eller flera 'smarta' svenskar som på enkelt

sätt tjänat en slant genom att under egen pseudonym helt enkelt skriva av en berättelse av någon etablerad författare och pracka på en intet ont anande redaktör alstret.

Wopenkas solida och överskådliga bibliografi är strukturerad så att den går serievís i alfabetisk ordning från *Alibi-Magasinet* till *Äventyrmagasinet*. Under de enskilda uppslagsorden får man först kortfattade beskrivningar av de olika publikationerna: utgivningsperiod, förlag, och en allmän karaktäristik av serien. Därpå följer en kronologisk titelförteckning. Genomgående numrering av posterna saknas; i stället följer Wopenka de olika publikationernas serienummering. Korsreferenser ges när samma text publicerats flera gånger eller när innehållet är så likartat att ett samband kan misstänkas föreligga. I vissa fall kan man av seriens namn sluta sig till bidragens karaktär, men när så icke är fallet, t.ex. vid *Svenska Novellmagasinet*, markeras parentetiskt om det rör sig om kriminal-, kärleks- eller science fictionberättelser. Så är även fallet i de renodlade serierna, när undantagsvis något verk av 'fel' karaktär insmyger sig. Följetonger och noveller har genomgående parentetiskt markerats (i sistnämnda falllet torde gränsdragningsproblemet ha infunnit sig).

Ett avslutande namn- och pseudonymregister ökar ytterligare värdet av denna sammanställning.

Det är tillfredsställande att en del av den litteratur som verkligen påverkat nationens fantasiliv nu kartlagts. En och annan överraskning kan man vid läsningen av Wopenkas opus få sig till livs. Att Erle Stanley Gardner, John Lorén och Stein Riverton skulle finnas rikligt representerade i kioskhäftessammanhang kan väl inte förvåna någon, men vem hade väntat sig att möta även Bo Bergman, Daudet, Maupassant, Tjechov, Wilde och Zola på dåligt lumppapper och mellan skrikiga pärmar?

Dag Hedman

Jan Olov Ullén, *Gå, lilla ballad, och finn min härskarinna. Essäer om poesi*. Albert Bonniers förlag, Stockholm 1994.

Det skrivna är partitur heter en essäsamling från 1979, vars banbrytande karaktär anas redan i undertiteln *Poetik och politik i 70-talet*; för somliga av oss som sysslar med litteratur har den redan hunnit bli en klassiker. I detta polariserade decenniums slutminut visades en framkomlig väg ut ur dilemman som formulerats av andra: »seriös» litterär analys eller engagerat samtidsmedvetande, odlade av en etablerad klassikerkanon eller utforskande av den nyare, rentav samtida litteraturen. Jan Olov Ullén kom att demonstrera att boskillnaden i själva verket var artificiell: i sin behandling av bl.a. Göran Sonnevi, Lars Norén och Tobias Berggren visade han på de flerdimensionella perspektivens möjligheter, han diskuterade ingående diktens formspråk men också dess samhälleliga relevans, filosofiska och världsåskådningmässiga fundament, liksom dess grundläggande existentiella projekt – och han betraktade denna unga poesi inte med dagskritikens nyhetsvär-

derande ögon utan som någonting lika väl värt att studera som gångna tiders kanoniserade storheter.

Direkt lättlästa var essäerna sällan; Ullén väjde inte inför de ibland tämligen komplicerade diskussionerna rörande textens formella verkningsmedel eller bakomliggande verklighetssyn. 1989 kom så *Det synliga osynliga*, en bok om en av tidernas största klassiker, Dantes *Divina Commedia*, där fr.a. dess metapoetiska skikt aktualiserades. Dante-läsningen ledde vidare till titlessän i Ulléns senaste samling, *Gå, lilla ballad, och finn min härskarinna*. Den handlar om den florentinske skalden Guido Cavalcanti, en gång Dantes vän, Ezra Pounds »miglieri fabbro», intertextuellt eko hos T.S. Eliot och kärleksdiktare i Evert Taubes smak. Det är typiskt för Ullén att här peka på just Taubes översättningar som inkörspport till ett författarskap som alstrat ett övermått av vetenskapliga specialstudier. Ullén läser av lust och av nyfikenhet, och det kan han kosta på sig.

Varje kommersiellt sinnad förläggare skulle förmodligen betrakta det som fullständigt utsiktslöst att ge ut en essäsamling som ter sig så dispat vid första påseende. Gör det tankeexperimentet att en okänd N.N:son, som utrett det höviskas väsen, verstekniska subtiliteter och eventuell aristotelisk påverkan i en 1300-talsskalds canzone, och som dessutom tagit sig före att sammanföra detta kraftprov med några kortare diktanalyser och författarkaraktäristiker, samt med den första något större presentationen av en kvinnlig poet av betydelse men utan massmedial glans, på allvar skulle överväga att söka publicera sina välgrundade och personligt färgade reflexioner! – Jan Olov Ullén å sin sida erhåller ett statusfyllt essäpris för sin klippbok. Den bifogade redaktionella kommentaren från författaren lyckas inte dölja att det rör sig om från början oberoende bidrag, tidigare offentliggjorda i tryckt eller ljudande form, men här till en del väsentligt bearbetade. De genomgående teman som konstrueras – det höviska, det metapoetiska, vattnet, samt de i mitt tycke något nattståndna föreställningar om »det kvinnliga» – verkar snarare vara uttryck för personliga ideosynkrasier än för genomtänkt komposition; man skriver om det man är upptagen av, och efteråt avtecknar sig sammanbindande mönster. Och detta är ju samtidigt ett tecken på den goda essäistiken! Det handlar om tankar som man *gått sig till*, t.ex. i Vilhelm Ekelunds och andra vandrars fotspår, och den behärskat entusiastiska berättelsen om upptäckterna på vägen blir väl så spännande som det uppnådda och fastslagna. Under tiden som kulturjournalist på Sveriges Radio har Ullén kommit att utveckla en starkare publiktvivand och folkbildande sida, utan att fördenskull göra avkall på de problematiserande och nyanserande resonemangen, där de framstår som nödvändiga, i textens tjänst. Läsaren/åhöraren dras aktivt in i och känner sig delaktig i tolkningsprocessen, liksom omärkligt styrd in på de vägar, som denne ledsagare funnit värda att vandra – och där han gärna vill få sällskap.

Ullén skriver om Inger Christensens labyrinter lika självklart som om Stagnelius' »Necken» och om Rabbe Enckell; om all den språksensualism som två av vårt sekels mest metapoetiskt medvetna diktare – Vilhelm Ekelund och Jesper Svenbro – förmår väcka till liv: